

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

LEGAL PROVISION AND PECULIARITIES OF REALIZATION OF THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES

Слабко С.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії,
історії держави і права та міжнародного права
Класичний приватний університет

У статті досліджено національне законодавство з питань закріплення, гарантування та реалізації прав осіб з інвалідністю, узагальнено відомості щодо системи органів та осіб, їх повноважень у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, визначено проблеми реалізації прав осіб з інвалідністю у різних сферах суспільного життя, запропоновано шляхи та способи їх вирішення.

Ключові слова: особа з інвалідністю, право, обов'язок, повноваження, законодавство, реалізація прав, захист прав, реабілітація, інтеграція у суспільство.

В статье исследовано национальное законодательство по вопросам закрепления, гарантирования и реализации прав людей с инвалидностью, обобщены сведения о системе органов и лиц, их полномочий в сфере защиты прав людей с инвалидностью, определены проблемы реализации прав людей с инвалидностью, предложены пути и способы их решения.

Ключевые слова: человек с инвалидностью, право, обязанность, полномочия, законодательство, реализация прав, защита прав, реабилитация, интеграция в общество.

The national legislation on the issues of consolidation, guaranteeing and realization of the rights of persons with disabilities is investigated, information on the system of bodies and persons, their powers in the field of protection of the rights of persons with disabilities is described, problems of realization of the rights of persons with disabilities in various spheres of public life are identified, ways and means their solution are proposed.

It is determined that certain legal, economic, political, social, psychological and other conditions are created for Ukraine to ensure the rights of persons with disabilities, opportunities for participation in public life on an equal basis with other citizens. A number of normative legal acts have been adopted, which establish and guarantee the rights of persons with disabilities. The Commissioner for Human Rights (Ombudsman), the Commissioner for the President of Ukraine on the Rights of Persons with Disabilities, the Government Commissioner for the Rights of Persons with Disabilities, and others, are involved in the implementation and protection of the rights of persons with disabilities. The financial institution «Fund for Social Protection of Disabled Persons» operates in order to provide financial support for measures on social protection of persons with disabilities in Ukraine, in particular the creation of work places. Public organizations of different levels function, numerous territorial centers of social service (provision of social services) operate. However, as practice shows, most of the normative provisions are of a purely declarative nature, and their implementation and the activities of organs, organizations, and officials regarding the rights of persons with disabilities are ineffective.

First of all, it is necessary to bring the norms of Ukrainian legislation into conformity with the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol to it, including in terms of terminology. It is necessary to develop an effective mechanism for the implementation of the rights of persons with disabilities in various spheres of society's life: the electoral process, employment, participation in court cases, use of infrastructure, medicine, education, culture, sports, and so on. Next – real steps to enable people with special needs to travel normally in all modes of transport, without any problems getting into public and public buildings, moving the streets, getting jobs, meeting their cultural needs.

Key words: person with disability, right, duty, powers, legislation, realization of rights, protection of rights, rehabilitation, integration into society.

Закріплення у Конституції України положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а також права кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) [1], визначення у преамбулі Основ законодавства України про охорону здоров'я, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я [2] означає, що гарантування та захист прав і свобод громадян, охорона їх здоров'я є пріоритетним напрямом діяльності нашої держави та одним із основних чинників її національної безпеки.

До того ж рівень цивілізованості будь-якої держави у значній мірі залежить від того, як закріплюються та гарантуються права її громадян, тим більше тих, хто потребує особливої уваги. До такої категорії відносяться особи з інвалідністю.

Сьогодні, внаслідок проведення антитерористичної операції (далі – АТО) на Сході країни, проблема інвалідів набуває для України ще більш актуального значення. Кількість осіб з інвалідністю в Україні зростає. За офіційними даними, їх майже 3 млн. [3], за неофіційними – понад 6 млн. Воїни Збройних сил України, котрі отримали під час бойових дій в АТО поранення, потребують реабілітації та соціальної допомоги.

Практика показує, що люди з інвалідністю щоденно стикаються з численними проблемами, пов'язаними з по-

рушенням їх прав: не забезпечується повна та рівна участь у виборчих і політичних процесах, майже недоступні для дітей з інвалідністю звичайні дитячі та навчальні заклади, перешкоди у працевлаштуванні, здійсненні підприємницької діяльності, реалізації своїх здібностей, талантів тощо. Тож перед нашою державою постає найактуальніша соціальна задача – створення належних умов для інтеграції людей з інвалідністю у суспільство.

Метою статті є визначення проблемних аспектів правового забезпечення та реалізації прав осіб з інвалідністю в Україні, формулювання пропозицій щодо шляхів та способів їх вирішення.

Джерельну базу дослідження склали міжнародне та національне законодавство, Щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні, наукові праці О. Первишника, Н. Сіленко, Л. Фурсової та ін.

Для забезпечення прав інвалідів, можливостей участі у суспільному житті нарівні з іншими громадянами державою створюються певні правові, економічні, політичні, соціальні, психологічні та інші умови. В Україні прийнята низка нормативно-правових актів, зокрема, закони: «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. [4], «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16 листопада 2000 р. [5], «Про державну соціальну допомогу особам,

які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» від 18 травня 2004 р. [6], «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06 жовтня 2005 р. [7] та ін. Зокрема, Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами (преамбула). Також цим Законом наголошується, що дискримінація за ознакою інвалідності забороняється (ст. 2); діяльність держави щодо інвалідів полягає у: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у т. ч. стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охорони здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації інвалідів; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності. Пільги інвалідам надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», в яких зазначено групу та причину інвалідності (для повнолітніх осіб), категорію «дитина-інвалід» (для дітей), а також у відповідних випадках вказано їх основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату). Інвалідам, які не мають права на пенсію чи соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», пільги надаються на підставі довідки, що безоплатно видається структурними підрозділами соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчими органами міських рад за місцем проживання, в якій зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, група та причина інвалідності, а також у відповідних випадках – основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату). Порядок видачі такої довідки та її форма затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення (ст. 4) [4].

У 2012 р. затверджена Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 року» з метою забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів [8]. У Програмі перелічені завдання і заходи з визначенням обсягів та джерел фінансування виконання Програми та її ефективність.

Питаннями реалізації та захисту прав осіб з інвалідністю займаються Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен), Уповноважений Президента України з прав осіб з інвалідністю, урядовий Уповноважений з питань прав осіб з інвалідністю та ін. Предметом особливої уваги Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (з 2012 р. – В. В. Лутковська) є питання дотримання принципу недискримінації під час реалізації конституційних прав і свобод осіб з інвалідністю. В межах своєї діяльності приймає участь (ініціює, сприяє, контролює тощо) проекти протидії дискримінації щодо людей

з інвалідністю (наприклад, проект «Безбар'єрність і рівність в Київській області»), розглядає та реагує на звернення (скарги) людей з інвалідністю, направляє запити до відповідних органів і організацій з метою усунення перешкод (виправлення ситуацій), здійснює постійний моніторинг дотримання принципу недискримінації за ознакою інвалідності у сфері освіти, праці, охорони здоров'я, у судах, на об'єктах громадського призначення тощо. За результатами своєї діяльності складає щорічну доповідь про стан додержання прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Уповноважений Президента України з прав осіб з інвалідністю (з 2014 р. – В. М. Сушкевич) відповідно до Положення забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання прав і законних інтересів людей з інвалідністю, у т. ч. тих, які отримали інвалідність у зоні проведення АТО, інвалідів війни. Положення визначило основні завдання та повноваження Уповноваженого Президента України з прав осіб з інвалідністю [9].

Урядовий Уповноважений з питань прав осіб з інвалідністю діє відповідно до Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р., де визначено, що на нього покладено організацію здійснення Кабінетом Міністрів України своїх повноважень з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та виконання Україною міжнародних зобов'язань у відповідній сфері, перелічені завдання та повноваження цієї посадової особи [10].

Для фінансового забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні та забезпечення в межах своїх повноважень реалізації заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема створення робочих місць, створена та працює бюджетна установа «Фонд соціального захисту інвалідів», що діє на підставі Положення [11].

Функціонують громадські організації різних рівнів, зокрема Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна асамблея інвалідів України», «Українська асоціація інвалідів АТО», «Запорізький обласний конгрес осіб з інвалідністю» тощо, діють численні територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і т. ін.

Проте, як свідчить практика, більшість з нормативних положень мають суто декларативний характер, а їх реалізація та діяльність органів, організацій, посадових осіб щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю є малоефективною.

Насамперед, потребують чіткого визначення та закріплення для однозначного розуміння та використання терміни у зазначеній сфері. Термін «інвалід» походить від латинського «valid» і у перекладі означає «непридатний, неповноцінний». Він є усталеним і часто вживається в пресі та публікаціях, а також в нормативно-правових актах та інших документах, у т. ч. в офіційних матеріалах ООН. Так, на 61-й сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята Конвенція (Convention on the Rights of Persons with Disabilities), яка підписана 13 грудня 2006 р., а Україною – 24 вересня 2008 р. В перекладі на українську мову документ отримав назву «Конвенція про права інвалідів» (була ратифікована 16 грудня 2009 р. Законом України № 1767-VI) і набрав чинності 06 березня 2010 р. [12]. Але вже у 2014 р. Президент України закликав суспільство не вживати слово «інвалід». У вересні 2016 р. Верховна Рада України внесла технічні правки в закон про ратифікацію Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, уточнивши переклад з англійської на українську мову. У висновку науково-експертного управління Ради підкреслюється, що ще тоді фахівці вказували на невідповідність українського варіанту назви англійської (ймовірно, при перекладі на російськомовний варіант конвенції). Таким

чином, Парламент усунув цю неточність. Президент України підписав Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» [13].

Як повідомляє прес-служба Президента України, документ вносить зміни до офіційного перекладу українською мовою Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї шляхом заміни терміну «інвалід» на «особа з інвалідністю», що забезпечить відповідність національної версії зазначених документів оригіналу їхніх текстів англійською мовою.

Громадські організації інвалідів вважають, що важливо використовувати коректну по відношенню до осіб з інвалідністю термінологію (як у законодавстві, так і у щоденному вживанні): «людина з затримкою в розвитку» (а не «недоумкуватий», «розумово неповноцінний»), «котрий переніс поліомієліт» (а не «жертва поліомієліту»), «використовує інвалідний візок» (а не «прикутий до інвалідного візка»), «має ДЦП» (а не «страждає ДЦП»), «той, хто слабо чує» (а не «глухонімий»). Ці терміни більш коректні, оскільки послаблюють розподіл на «здорових» і «хворих» і не викликають жалості або негативних емоцій.

Тож наступним кроком, відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, має стати приведення термінів українського законодавства у відповідність до вимог Конвенції та гуманістичних тенденцій. Насамперед, вважається за необхідне доповнити статті 24 та 49 Конституції України нормами щодо заборони обмеження прав осіб з інвалідністю, гарантування особливих умов охорони їх здоров'я, соціальної та психологічної адаптації в суспільстві. Також у вищезазначених законах та інших нормативно-правових актах, у назвах органів та організацій замінити слово «інвалід» у різних відмінках та словосполученнях на «особа з інвалідністю».

Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами країни. Для цього потрібно здолати існуючі перешкоди невлаштованого соціуму, удосконалити законодавство і посилити контроль за його дотриманням, змінити у ряді випадків ставлення суспільства до проблеми інвалідності.

У своїй останній Щорічній доповіді про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

наголосила, що актуальною є проблема дискримінації за ознакою інвалідності та поширеність цього явища в різних сферах суспільних відносин [14, с. 97], зокрема, при реалізації виборчих прав, права на державну службу, працевлаштування, участі у судових справах тощо. До численних порушень омбудсман також відніс: недотримання термінів перегляду групи інвалідності; зволікання із оформленням документів на пенсійне забезпечення; невиконання індивідуальних програм реабілітації [14, с. 271]. У якості рекомендацій сформульовано наступне: вдосконалити національне законодавство щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю; забезпечити розроблення плану заходів стосовно приведення критеріїв встановлення інвалідності та порядку отримання реабілітаційних засобів і послуг людьми з інвалідністю у відповідність до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я; для забезпечення дотримання прав людей з інвалідністю на безперешкодний доступ до об'єктів будівельної інфраструктури назріла нагальна необхідність законодавчого врегулювання запровадження більш ефективного механізму контролю за дотриманням державних будівельних норм і правил при будівництві нових об'єктів тощо.

Зрозуміло, що, порівняно зі здоровими індивідами, особи з обмеженими фізичними можливостями не є повноцінними за станом здоров'я, однак це не повинно впливати на важливість реалізації наданих їм конституційних прав і свобод. Допомогти досягти балансу мають, насамперед, законодавчо встановлені гарантії, пільги й заходи соціально-правового захисту. Основними шляхами тут мають бути: напрацювання механізму для здійснення соціальних виплат, зокрема пенсій, усім особам, які мають право на такі виплати незалежно від місця проживання; вжиття необхідних заходів, що уповноважили б місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування на створення та оприлюднення списку місцевих медичних закладів, які надають безоплатну медичну допомогу особам з інвалідністю тощо.

Далі – реальні кроки з надання можливості людям з особливими потребами нормально пересуватися у всіх видах транспорту, без проблем потрапляти до громадських і суспільних будівель, рухатися вулицями, отримувати роботу, задовольняти свої культурні потреби. У такому разі ми наблизимо не тільки їх, а й себе до сучасного рівня цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
3. Кількість інвалідів (2011–2016 р.р.) за даними статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispf.gov.ua/>.
4. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
5. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України від 15 листопада 2000 року № 2109-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.
6. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю : Закон України від 18 травня 2004 року № 1727-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 33–34. – Ст. 404.
7. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06 жовтня 2005 року № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – Ст. 36.
8. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 року» : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2012 року № 706 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 59. – № 2369.
9. Про затвердження Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю : Указ Президента України від 01 грудня 2014 року № 902/2014 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 97. – Ст. 2775.
10. Про затвердження Положення про урядового Уповноваженого з питань прав осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 року № 125 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 23. – Ст. 654.
11. Про затвердження Положення про фонд соціального захисту осіб з інвалідністю : Наказ Міністерства соціальної політики України від 14 квітня 2011 року № 129 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 34. – Ст. 1413.
12. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.
13. Про внесення зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» : Закон України від 07 вересня 2016 року № 1490-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 41. – Ст. 635.
14. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. – К., 2017. – 627 с.